

Szilágyi Zsolt

Az első lépések a Távol-Kelet felé

Az orosz–mongol kapcsolatfelvétel a 17. században

Az első orosz lépések Belső-Ázsia felé

Az oroszok keleti irányú terjeszkedésük korai szakaszában, gyakorlatilag már a Szibériai Kánság¹ területeinek elfoglalása után kapcsolatba kerültek a mongolokkal. Ezzel az orosz–mongol kapcsolatoknak egy új szakasza kezdődött, mely jelentős mértékben különbözött a nagy mongol hódítások, illetve az Arany Horda által fémjelzett korszaktól. Akkor az egységes központi hatalom által irányított, jól szervezett nomád állam állt szemben a kisebb orosz fejedelemségek egymással is rivalizáló csoportjával, a 17. század elejére a helyzet azonban épp ellentétes előjelűvé változott. A Moszkvai Oroszország – épp keleti terjeszkedésének köszönhetően – már elindult az eurázsiai nagyhatalommá fejlődés útján, miközben a mongol területeken a széttagoltság, az erős központosított hatalom hiánya volt jellemző.

A központi mongol területeken utoljára Batumöngke Dajan² kán (1464–1543) volt képes stabil hatalmat kiépíteni, de Moszkva képviselőinek megjelenése idején már ismét a széttagoltság jellemezte nemcsak ezt a vidéket, de a teljes mongolok lakta területet is. Így a 17. század folyamán az oroszok keleti előrenyomulásuk idején fokozatosan vették fel a kapcsolatot az egyes mongol csoportokkal. Ezt a folyamatot a földrajzi körülmények is determinálták, hiszen Szibéria fokozatos

¹ A Szibériai Kánságot a 15. században alapították a mongol Arany Horda hatalmának visszaszorulása idején. Első fővárosa Cinki-Tura (Tyumen) volt 1493-ig. Első kánja Taibuga volt, aki nem tartozott a borjigid mongolok leszármazottai közé, hatalmát fiai örökölték. A saibanida Šiban kán rövid időre magához ragadta a hatalmat. Győzelme után visszatért a Volgához, ahol leszámolt az Arany Horda utolsó kánjával (Ahmed, uralkodott 1465–1481) is. Hatalmuk azonban nem tartott sokáig, mert 1493-ban Muhamad (Mamuk) győzelmével megszerezte a káni címet, az uralkodói székhelyet pedig az Irtis-folyóhoz, Szibirbe költöztette. Az Arany Horda maradványát, a Nagy Hordát 1502-ben a Krími Kánság semmisítette meg (Vásáry 1986: 158–161).

² A főszövegben az idegen kifejezéseket – a kínai szavak kivételével – a könnyebb olvashatóság érdekében magyaros átírásban adom meg, csak a lábjegyzetekben használom a tudományos formát. A halha- és klasszikus- mongol szavak közlésére a tudományos átírást használom, a magánhangzók hosszúságát a halha szavaknál kettőzéssel jelzem. Ahol szükségesnek tartom, a főszöveg tartalmazza a mongol, halha alakokat is.

elfoglalásával újabb és újabb mongol törzsek szállásterülete vált határossá az újdonsült orosz vidékekkel.

A kozákok előbb a legnyugatibb mongol törzsekkel, az ojrátokkal, később az Altaj hegység környékén élő, Altan – az orosz forrásokban Altin – kánok által vezetett mongolokkal, végül a század közepén a központi vagy halha-mongol területek kánjaival alakítottak ki kapcsolatot.³

A nyugati területen élő ojrátokat a Ming-korszakban (1368–1644) és később is „négy ojrát” (mong. *dörben oyirad*) néven emlegették.⁴ Számos tanulmány született arról, hogy mit is jelent ez az elnevezés, s vajon mely törzsek szövetségére kell gondolnunk említésekor. Ez az ojrátok hatalmának fénykorában, a négy legjelentősebb nyugati-mongol törzset, a *hosutot* (mong. *qošuud*), a *dzsungárt* (mong. *ĵegün yar*), a *dörbötöt* (mong. *dörbed*), a *torgutot* (mong. *torγud*) és később a szövetségi rendszeren belüli erőviszonyok változásának köszönhetően a *hoit* (mon. *qoyid*) és *csorosz* (mong. *čoros*) törzset jelentette.⁵

A 16. század második felében kisebb mongol csoportok csatlakoztak Kücsüm kánhoz (1563–1598),⁶ így a Szibériai Kánság elleni hadjárataikban a kozákok már találkozhattak mongolokkal. A kánság felbomlása után egyes csoportok orosz fennhatóság alatt maradtak, míg mások függetlenségüket próbálták megőrizni. A jelentősebb orosz erődök – Tobolszk, Tomszk, Tara – alapításával az oroszok egyre közelebb kerültek a sztyepei nomádok szállásterületeihez, így a kereskedelem fokozatos megindulásával a kapcsolatok is egyre szorosabbá váltak. A kapcsolat felvételéről Tara erődjéből már 1606-ban érkezett tájékoztatás, egy évvel később pedig kisebb fegyveres összecsapásban próbálták a kozákok prémadó-monopóliumukat megvédeni a mongolokkal szemben.

Mindkét fél előtt egyértelművé vált, hogy a kapcsolatokat érdemes hivatalos szintre emelni, és kerülni kell a meggondolatlan összecsapásokat, így már a 17. század első évtizedében megjelentek az első ojrát követek a cári udvarban.⁷

³ Očir 2004: 55–56.

⁴ Terbiš a *Xoo Örlögiin Tüüxre* hivatkozva a következő csoportokat határozza meg: 1. *xoid*, *baatad*, 2. *barga*, *burriad*, 3. *ööld*, *dörwöd*, 4. *xošuud*, *torguud* (Terbiš 2008: 18).

⁵ A kérdésről lásd még Birtalan – Rákos 2002: 17, Dalai 2006: 22–29.

⁶ Küčüm a Szibériai Kánság utolsó uralkodója. Šiban leszármazottja, aki Dzsocsics fia és Dzsingisz unokája volt. Šiban leszármazottjai uralkodtak Horezmben, Kivában, Buharában, és Küčüm is kiterjesztette hatalmát a Tobol-Irtisz között élő tatárookra is. Nevét a feldolgozásokban Kucsüm, Kjucsüm formában is megtalálhatjuk (Perdue 2005: 86–87, Bergholz 1993: 26–27).

⁷ Az első ojrát küldöttség 1607. szeptember 21-én érkezett Moszkvába. Egy visszatérő orosz küldöttséget kísértek, mely az év januárjában tett látogatást a mongol sztyeppén (Perdue 2005: 96).

1607–1608-ban az első követek azt kérték a cártól, járuljon hozzá ahhoz, hogy ojrát törzsek legeltethessenek az Ob- és Irtis-folyók mellett, tegye lehetővé a kereskedelmi kapcsolatok kialakítását, illetve tárgyaljanak egy esetleges ojrát–orosz szövetség létrehozásáról Altan kán mongoljai ellen.⁸

Már az első követségben, illetve a kérésekre adott orosz válaszokban felfedezhetőek azok a motívumok, melyek a későbbiekben az egész orosz–mongol kapcsolatrendszerre, illetve a felek hozzáállására jellemzőek voltak, akár az ojrát–orosz, akár a keleti-mongol–orosz kapcsolatokra gondolunk. Jól példázzák ezt az egyik első keleti-mongol követjárás dokumentumának részletei:

1607. év április 13. Feljegyzések a mongol küldött Szkajan Mergen és kísérete fogadásáról Mihail Fedorovics cárnál:

Hatalmas Fehér cár, hatalmas uralkodó, Mihail Fedorovics, egész Oroszország egyeduralkodója és sok állam kormányzója és vezetője! A te kormányzóságod alá tartozó Szibériából, a te nagyságos kezed alá tartozó hadvezér és knyaz, Iván Szemenovics Kurakin [követeket] küldött az én uralkodómhoz, Altan kánhoz, hogy az a te kezed alá tartozzon ezután.

És a mi uralkodónk, a mi Altan kánunk elküldött minket, rabszolgáit, hogy tudakozódjunk egészséged felől, és neked, hatalmas uralkodó, földig meghajoljunk, és köszöntsünk téged nagyságos trónodon. Nagyságos Fehér cár, hatalmas uralkodó, Mihail Fedorovics, az egész orosz nemzet egyeduralkodója, legyél a te hatalmas trónodon egészséges sok-sok évig és félelmetes ellenségeid előtt! És parancsolta – a mi Altan kánunk – királyi személyed parancsait [neki] átadni, hogy a te nagyságos parancsod a mi uralkodónk, Altan kán felé mi is léssen? Megparancsolta, hogy adj utasítást felé, és vedd őt nagyságos kezed uralma alá. A mi uralkodónk, Altan kán szolgálni kíván téged, és ellenségeidet és a neked nem engedelmeskedőket a saját népével együtt megbüntetni hajlandó szándékod szerint.”

Mihail Fedorovics cár válasza a tanult mongol küldötteknek Petr Tretyakovon keresztül:

„Szkajan Mergen és társaid! A hatalmas uralkodó, Mihail Fedorovics, egész Oroszország egyeduralkodója és sok állam kormányzója és vezetője, parancsba adta, hogy a következőket mondjuk meg nektek:

Elküldött benneteket cárunk színe elé a ti Altan kán uralkodótok, köszönteni bennünket, hatalmas uralkodót a nagy Orosz Birodalmak élén, és meghallgatni benneteket, és kívánsága, hogy őt, Altan kánt az egész ordával együtt királyi kezünk

⁸ Bergholz 1993: 34, Zlatkin 1983: 80–81.

alá fogadjuk. És ő, Altan kán, szolgálni kíván nekünk, és ellenségeinkre és a nem engedelmeskedőkre a saját embereivel rámenne, azokra, amelyekre a mi szavunk utasítja. És mi, hatalmas uralkodó, színünk elé bocsájtottunk benneteket, szívesen fogadtuk [és hallgattuk] hódolatotokat, és a ti uralkodókat, Altan kánt, királyi kezünk alá kegyeskedve fogadtuk, és általatok küldjük Altan kán uralkodótoknak szívélyes üdvözlőtünket, kegyes királyi kéréseinket az ő meghajolása következtében.

És Altan kán, a mi uralkodói kívánságunk értelmében kezünk alatt sokáig szolgáljon hűségesen, ellenségeinkre és a nem engedelmeskedőkre saját embereivel támadjon rá, azokra, amelyekre a cári utasítás indítja. És mi, nagyságos uralkodó, Altan kánhoz, az ő gyermekeihez és az ő egész ordájához küldjük a mi királyi utasításainkat, és fogadjuk az ő igaz szolgálataikat.⁹

Az orosz–ojrát kapcsolat kezdetei

A cári udvar az ojrátokkal sem bánt másként. 1608-ban hozzájárulását adta, hogy az ojrátok a nyugat-szibériai folyók¹⁰ mellett nomadizálhassanak, de a kereskedelmet és az esetleges szövetségkötést olyan feltételekhez kötötték, melyek később állandóan ismétlődtek a két fél kommunikációjában, és az orosz birodalmi alapállás következményei voltak. A cár csak abban az esetben volt hajlandó szorosabbra fűzni a kapcsolatokat, ha a mongol fél elismeri maga felett fennhatóságát, illetve hajlandó a *jaszakot*¹¹ megfizetni. A cár nem tartotta magával egyenrangúnak a nomádokat. Elvárta, hogy a nem keresztény mongolok az ortodox cár alattvalóinak tekintsék magukat.

A mongol álláspont ezzel természetesen ellentétes volt, hiszen ők rövid távú együttműködésekben gondolkodtak, melyekben teljesen egyenrangúnak tekintették magukat a nyugati uralkodóval, akit ráadásul – a dzsingiszi hagyományaikra igen

⁹ Slesarčuk – Gol'man – Gataullina 1959: 67.

¹⁰ Az Irtyis és az Ob alsó folyása. De a 17. század első felében megindult egyes ojrát csoportok nyugatra vándorlása is. 1628-ban Xo örlög vezetésével torgutok és kevés dörböt törzsbeli vonult egészen a Volga alsó folyásáig (Birtalan – Rákos 2002: 23–24.)

¹¹ Mongol-török eredetű szó, a cári kincstárnak fizetett prémadó. A *jaszak* tekintetében a cári kormányzat csak egy korábban létező, a nomádok adóztatási gyakorlatában meglévő intézményt alkalmazott saját igényei szerint. Az általános fejadó neve már az Arany Horda időszakában is a *jaszak*, ami megegyezett a dzsingiszi törvény nevével (Vásáry 1986: 260.) A *jaszak* korábbi formájában inkább ajándék volt, melyet a gyengébb, alárendelt csoportok adtak a hatalommal rendelkezőknek, akik cserébe biztosították a békés kapcsolatot. A *jaszak* tehát ennek a békének a záloga volt, melyet az alávetett csoportok fizettek az oroszoknak, ahogyan azt tették korábban a nomád mongol csoportok felé is (Mészáros 2013: 74, hivatkozva Halperin 1987: 89).

büszke nomádokként – valaha alattvalójuknak is tarthattak. A történelem során igen kevés mongol előkelő volt hajlandó elismerni maga felett a cár fennhatóságát, erre gyakorlatilag az egyetlen példát a Volga mellé települt nyugati-mongol csoportok, a későbbi kalmükök szolgáltatják.

Az ojrátok 1608-ban sikeres hadjáratot vezettek nyugaton a kazakok, keleten Altan kán ellen, így az orosz szövetség már nem volt nélkülözhetetlen számukra, a kereskedelmet azonban szívesen fejlesztették volna.¹² Már egy évvel korábban 550 lovat hajtottak Tara erődjéhez, amelyeket pénzre, papírra, ruhára, illetve szövetekre próbáltak cserélni. Ezzel a nyugati nagyhatalom és a mongolok között is megindult az a sajátos kereskedelmi forgalom, mely a belső-ázsiai területen évszázadok óta jellemezte a letelepült Kína és a határain élő nomádok kapcsolatát.¹³ A nomádok elsősorban élő állatot – az esetek döntő többségében lovat – szállítottak a letelepült lakosság számára,¹⁴ ahol ezek tartása, tenyésztése a sajátos gazdasági körülmények miatt nem volt jellemző, vagy nem volt olyan minőségű, mint a nomád területeken. Cserébe a letelepültek luxuscikkeket és egyéb kézműves termékeket juttattak a nomádoknak. Ilyen értelemben a tajgai orosz területek és a mongolok kereskedelme a térségben jellemző évszázados hagyományokat követte. A kapcsolatok későbbi korszakában az Oroszország és Kína között zajló kereskedelem segítése, a kereskedelmi utak ellenőrzése már adu volt a mongolok kezében a cári udvarral szemben.

1614-ben Altan kán legyőzte az ojrátokat, és adófizetésre kényszerítette őket. A keleti területen elszenvedett vereségtől és a téli állatvész (*dzud*, mong. *jud*) okozta pusztulástól szorongatott ojrátok kénytelenek voltak fogadni a tobolszki vajda, I. Sz. Kurakin által 1616-ban küldött követeket. Iván Petrovot és Iván Kunicint¹⁵ az akkori legerősebb ojrát előkelő, Dalai taidzi (mong. Dalai taiji) fogadta, aki azonnal elvetette a vajda követelését, hogy az orosz segítségért cserébe fogadják el a cár fennhatóságát. A visszautasítást megtorló katonai expedíciót csak a központi orosz kormányzat parancsa akadályozta meg, mivel Moszkva nem akart a lengyel és svéd front mellett még egy ojrátok ellenit is nyitni. A követek azonban nem utaztak hiába. Fontos adatokhoz jutottak nem csak az ojrátokra,

¹² Bergholz 1993: 34.

¹³ Serruys 1975.

¹⁴ Gyakran katonai fölényüket kihasználva kényszerítették a letelepülteket a lovak átvételére, a kereskedelem álcája mögé bújtatva a kínaiak adóztatását. Tudunk erre példákat az ujjur kaganátus idejéből éppúgy, mint a mongol birodalom korszakából (Vásáry 2003: 84–89).

¹⁵ Zlatkin 1983: 86, Bergholz 1993: 39.

de a mongol területeken túli Kínára vonatkozóan is. Információkat szereztek az ország nagyságáról, az ott élők lélekszámáról, illetve életmódjáról is. A rendelkezésükre álló mongol hírnökök beszámoltak róla, hogy az ojrátoktól keletre élők hasonló nyelvet beszélnek, és hasonló vallásúak, mint ők.¹⁶ Megtudták, hogy a kínaiak uralkodóját „taibukankan”-nak nevezik.¹⁷ Az információk vélhetően a Ming-házi Wanli 明萬曆 (1563–1620) uralkodóról és alattvalóiról szóltak, s Petrov és Jalicsev 1567-es útja után az első jelentősebb ismereteket jelentették Kínáról.

1619-ben kitört a háború Altan kán és a dzsungár törzs vezetője, az akkori legerősebb ojrát előkelő, Karakula (mong. Qara qula) között.¹⁸ Az ellenfelek sietve szövetségesek után néztek, s mindkét fél számára kézenfekvő volt a kapcsolat az orosz udvarral. Már májusban megérkeztek Altan követei a cári udvarba, és javaslatot tettek egy szövetség felállítására, mely az ojrátokat vezető Karakula ellen irányult volna. Az oroszok kényelmes diplomáciai pozícióban találták magukat, mert amint Altan követei megérkeztek a városba, már fogadhatták is az ojrátok képviselőit. Mindkét küldöttség ugyanazon a napon (1620. január 29-én) járulhatott a cár elé.¹⁹

A követek csak áprilisban kaptak választ a kérdéseikre. Az oroszok a bizonytalan belpolitikai helyzet – a Romanov cár hatalma még nem konszolidálódott – és a nyugati határaikon kialakult konfliktus miatt nem vehettek részt teljes erőbedobással a mongol összecsapásokban. Altan követei április 24-én, az ojrátok pedig egy nappal később kapták kézhez a választ, mely semmi újat és meglepőt nem tartalmazott. Mindkét felet arról biztosította, hogy amennyiben hajlandóak elfogadni a cár fennhatóságát maguk felett, Moszkva kész megvédeni őket ellenfelükkel szemben.²⁰

Mihail Fedorovics cár még májusban utasította a tobolszki vajdát, hogy korábbi parancsával ellentétben szüntessen be minden kapcsolatot Altan kánnal, és függesse fel a kereskedelmet a kínai birodalommal is.²¹

¹⁶ Slesarčuk – Gol'man – Gataullina 1959: 45–50, Čimitdoržiev 1979: 23.

¹⁷ Az elnevezés mögött Peter C. Perdue a „Da Bogda Kán” kifejezést sejtí. Ha igazat adunk neki, akkor ez a mong. *da boyda qayan* torzítása lenne, ami „nagy szent kánt/uralkodót” jelent. Ebben az esetben az oroszok már majdnem egy fél évszázaddal korábban tudomást szerezhettek arról, hogy az alávett népek mongolul így nevezik a kínai uralkodót. Így nem kellett volna, hogy meglepetést okozzon nekik, amikor az amuri területen a kozákok a „*bogdoya*” titullussal találkoztak (Perdue 2005: 100).

¹⁸ Jamsran 2004: 159.

¹⁹ Bergholz 1993: 42, Zlatkin 1983: 90.

²⁰ Čimitdoržiev 1979: 26.

²¹ Slesarčuk – Gol'man – Gataullina 1959: 97–99.

1620-ban Karakula a keleti-mongoloktól fenyegetve hajlott a megegyezésre, ami nemcsak katonai támogatást, de esetleg modern nyugati fegyvereket is jelentett volna számára. Az oroszok hasonló jogokat ajánlottak az ojrátoknak, mint amilyenekkel szibériai alattvalóik rendelkeztek, kiegészítve a szabad költözés és nomadizálás lehetőségével, illetve felajánlották, hogy minden ellenségükkel szemben megvédik őket. Úgy tűnt, a Karakula által vezetett nyugati mongolok hamarosan a cár alattvalóivá válnak. Ez azonban nem, illetve nem így következett be.

Karakula több kisebb incidens hatására hamarosan feladta ígérését, és 1623-ban már ismét függetlennek tekintette magát. Ezzel az orosz–ojrát kapcsolatoknak egy új korszaka köszöntött be. Karakula hamarosan maga mellé állított több ojrát előkelőt – köztük Dalaj tajdzsit, aki korábban hódolt az orosz cárnak –, sikeres ellentámadást indított Altan ellen, és megszilárdítva hatalmát egy olyan bázist hozott létre, melynek már nem volt szüksége Moszkva támogatására, és az Ojrát Kánság bukásáig egy stabil hatalmi központ volt Belső-Ázsiában.²² A hagyományos értelemben vett követjárás csaknem ötven évre megszűnt, részben azért, mert az oroszok figyelme a szibériai előrenyomulással párhuzamosan a keletebbre eső nomád területek – így Altan kán – felé fordult, részben pedig azért, mert a következő évtizedben kulminálódó ojrát belháborúk következtében egy jelentősebb csoport nyugat felé indult.²³ Ők lettek azok az ojrátok, aki egyedüli módon hajlandóak voltak elfogadni Moszkva fennhatóságát.

Az ojrát központi hatalom megerősödése több – dörböt és torgut – előkelő számára nem volt elfogadható. A mongolokról általában elmondható, hogy a dzsingiszida birodalom bukása után az összes központosítási törekvés azon bukott meg, hogy az egyes kisebb-nagyobb hatalomra szert tett mongol törzs- és nemzetségek gyakran nem voltak hajlandóak elismerni maguk felett az aktuális hatalmi központ irányítását. Ez rendszeresen belháborúkhöz vezetett, amelyek felőrölték, szétaprózták a kialakuló szövetségeket, így nem jöhetett létre egy hosszú távon fennálló stabil, egységes állam. Ez volt megfigyelhető Batumöngke központosítási törekvéseinél éppúgy, mint a tümet Altan, vagy épp Ligdan próbálkozásainál, s részben ez az oka annak, hogy a Nagy Mongol Birodalom összeomlása után csak egy külső hatalom, a mandzsuk voltak képesek – lépésenként és hosszás diplomáciai és fegyveres erőfeszítések árán – egységes fennhatóság alá vonni a mongol területeket.²⁴

²² Bergholz 1993: 45.

²³ Birtalan – Rákos 2002: 23-24.

²⁴ Ilyen értelemben Karakula és utódainak Ojrát Kánsága az 1750-es évek végén bekövetkező bukásig kivételt jelentett.

A központi hatalom megerősödésével elégedetlen ojrát előkelők így a 17. század harmincas éveiben fokozatosan elhagyták korábbi szállásterületüket, és a Volgához vonultak. Hajlandóak voltak elismerni maguk felett a cár fennhatóságát, úgy vélték, ez a kisebbik rossz, ami lehetővé teszi számukra a részleges – és lássuk be, inkább látszólagos – önrendelkezés fenntartását.²⁵

Karakula a keleti-mongolok elleni győzelmével és az ojrát szövetségi rendszer kiépítésével megalapozta a Belső-Ázsia 17–18. századi történetét jelentősen befolyásoló új nomád állam létrejöttét. 1634-ben bekövetkezett halálakor képes volt hatalmát fiára, Bátor huntaidzsira (mong. Bayatur qungtaiyjī) hagyományozni, ami őt megelőzően csak a dzsingiszida dinasztia kánjainak sikerült.

Nem sokkal hatalomra kerülése után a fiatal ojrát uralkodó a határokon túlról kapott segítséget hatalma konszolidálásához. Ez a támogatás nem északról, az oroszok részéről érkezett, hanem Tibetből. A dalai láma az „erdeni” (mong. *erdeni*, „drágakő”) címmel ruházta fel, mellyel elismerte jogát apja trónjára. Ezzel a buddhista egyházfő is bekapcsolódott a mongol területeken zajló hatalmi harcba. A tümet Altan (1507–1582) és a csahar Ligdan kán (1592–1634) után Erdenibátor (meghalt 1653) volt az következő mongol előkelő, akivel meghatározó kapcsolatba lépett a dalai láma. A lépés a 17. században egyre erőteljesebbé váló buddhista hatás és a tibeti–mongol kapcsolatok fontos epizódja.

Erdenibátor lépésről lépésre sikeresen stabilizálta hatalmát az ojrátok felett. Sikertelen ellenfeleit kiszorította szállásterületükről, így legfőbb riválisa, Güsüri (mong. Güüši, halha Güüş) kán (1582–1655) is kénytelen volt délre, a Kuku-nór vidékére költözni.²⁶ Itt létrehozta saját törzsszövetségét, s 1637-ben már a Qing udvarba küldött követei útján tájékozódott az Erdenibátor elleni esetleges szövetség lehetőségéről.

Az új kán már az ojrát belharcok alatt is arra törekedett, hogy konszolidálja kapcsolatát északnyugati szomszédjával. 1636-ban a tobolszki vajda egy missziót küldött az ojrát kánhoz, melyben tájékoztatta azokról a kisebb összecsapásokról, melyek az orosz–ojrát határterületen történtek. Erdenibátor, hogy bizonyítsa békés szándékát, megregulázta alattvalóit, és megtiltotta, hogy orosz területekre vagy a karavánok ellen rabló portyákat vezessenek. Ekkor már az oroszok sem törekedtek az ojrát területek elfoglalására. Belátták, hogy a nyugatra vonult torgutokon kívül

²⁵ Nem véletlen, hogy a következő évszázadban többen visszatérnek a korábbi szállásterületeikre (Khodarkovsky 1992: 207–235, Birtalan – Rákos 2002: 25–27).

²⁶ A későbbiekben Güsüri-ről még szót ejtünk, hiszen a tibeti teokratikus kormányzás létrehozásában jelentős szerepet játszott.

nem lesz ojrát előkelő, aki önként csatlakozna a cár alattvalóihoz, s mivel nem rendelkeztek megfelelő katonai erővel a nyomásgyakorláshoz, megelégedtek a békés egymás mellett élés adta lehetőségekkel, ami elsősorban a határ menti kereskedelemben merült ki.

Az Ojrát Kánság szerepe a „nyugati” kapcsolat alakulásában

1640-ben a dzsungáriai gyűlés újabb fejezetet nyitott Belső-Ázsia történetében. Itt teljessétek be Erdenibátor korábbi erőfeszítései, melyek a konszolidált központi hatalom kiépítését célozták. Sikeresen szervezett meg egy kurultajt, melyen a legjelentősebb mongol törzsfők és előkelők is részt vettek, nemcsak az ojrátok, de a nyugatra vonult torgutok és a halhák képviselői közül is. Az itt létrejött megállapodás, szövetségkötés alapozta meg az Ojrát (egyres összefoglalásokban Dzsungár) Kánság létrejöttét. Az itt megfogalmazott *Cádzín bicsig* (mong. *Čaγaǰi-yin bičig*, „Törvénykönyv”), vagy *Ih cádz* (mong. *Yeke čaγaǰi*, „Nagy törvény”) írásba foglalása a dzsingiszi törvények megerősítését²⁷ és a nem mandzsui eredetű mongol törvénykezés alapját jelentette. A mongol előkelők kinyilvánították a buddhizmus támogatásának²⁸ szándékát is, így gyakorlatilag hatalmi szóval döntöttek arról, hogy az ojrát kánság nyugati területein megjelenő iszlámmal szemben a buddhizmus mellett teszik le voksukat, ami újabb lépést jelentett a buddhista vallás – és egyház – társadalmi pozíciójának megerősödése felé.²⁹

Az egyetlen jelentősebb mongol törzs, mely nem képviseltette magát a gyűlésen, a *csahar* (mong. *čaγar*) volt. Távolmaradásuk már egy új rivális megjelenését jelentette. 1636-ban, alig két évvel a csahar Ligdan halála után 49 déli-mongol kán – feladva addigi függetlenségét – elismerte maga felett a mandzsui uralkodó, Hong tajdzsi (1592–1643) fennhatóságát. Ezzel a mandzsuk megvetették a lábukat

²⁷ Očir 2004: 85–85, Dalai 2006: 74–82.

²⁸ Alig öt évvel korábban a halha előkelők hasonló lépést tettek, amikor Öndör Gegent a mongol buddhista egyház fejének kiáltották ki.

²⁹ Az ojrát buddhizmus egyik legkiemelkedőbb személyisége volt Zaya pandita, akinek tevékenysége az egész mongol buddhizmus szempontjából meghatározó volt. 1617–39 között Tibetben folytatott buddhista tanulmányokat, majd visszatért szülőföldjére, de nem csak ott, hanem a halhák és a kalmükök (1645, 1657, 1660) között is többször tanított. 1648-ban alkotta meg a világos írást (mong. *todo üsüg*), mely az ujjur–mongol írás „pontositott”, a hozzáadott mellékjelek miatt egyértelműbben olvasható változata. A fiú eredeti neve Šara xabaq volt, később kapta a Zaya pandita Namxajamc nevet, melyben az utolsó tag tibeti nevének (Nam-khas rgyam-tso) mongolos változata. Gyakran említették e név mongol fordításával Ogtoryui-yin dalai, „égi óceán” néven is (Birtalan – Rákos 2002: 40). Életéről bővebben lásd Terbiš 2008: 71–86.

a Góbi-sivatagtól délre eső mongol területeken, nem messze a Kuku-nórban élő Gúsi kán³⁰ (ur. 1636–1655) szállásterületétől. A csaharok távolmaradása már azt jelezte Erdenibátor számára, hogy a belső-ázsiai mongol területek feletti fennhatóságért nem csak Altan kánnal, illetve a halhákkkal kell megküzdenie. A határokon egy jóval nagyobb kihívás várja.

1640 után az ojrát uralkodó hatalma stabilizálódott, s a következő évtizedben az orosz–ojrát viszonyra is ez volt jellemző. A két hatalom kapcsolata általában a kereskedelem működtetése és szabályozása körül koncentrált. Az egyetlen esemény, mely kibillenthette volna az egyensúlyból ezt a helyzetet, az ojrátoknak a kazakok és kirgizek elleni megmozdulása volt. A kazakok elleni sikeres hadjárat után még a negyvenes években arról értesült Erdenibátor, hogy egyes kirgiz előkelők az oroszok alattvalóinak tekintik magukat, és nekik fizetnek adót. A közép-ázsiai sztyeppén lakó nomádok társadalmi széttagoltsága, a határaikon ugrásra készen álló két hatalom folyamatos zaklatásai eredményezték azt az évtized végére, hogy egyes kirgizek a nyugati cárnak, míg mások a keleten élő ojrátoknak az adófizetői lettek.³¹ Az, hogy ez nem vezetett jelentősebb konfliktushoz a két fél között, annak köszönhető, hogy sem a cári kormányzat, sem az ojrát kán nem akart újabb frontot nyitni, így a kereskedelmi kapcsolatok fenntartása és a diplomáciai puhatolózás határozta meg kapcsolatukat a következő évtizedben.³²

Erdenibátor huntajdzsi 1653-ban meghalt. Kilenc ekkor élő fia³³ közül kettőről szólnak részletesen a források. Egyikük Galdan (mong. Faldan) volt, akit apja még korábban a tibeti egyházfőhöz küldött, s ekkor buddhista tanulmányokat folytatott.³⁴ A másik Szenge (mong. Sengge), akit apja utódának jelölt. Ezt testvérei nem

³⁰ Gúsi, Gúüsi névvel több változatban is találkozhatunk a forrásokban és feldolgozásokban. Egyes mongol munkák Gúüš xan Törbaix, még mások Gúüšri néven említik. 1607-ben egy korábban az ojrátok és halhák között kialakult nézeteltérés megoldásáért a halha előkelőktől a *daigüüšir* címet kapta. Ebből a *güš* kifejezés a szerzetes-tudósok világi címére utal, ez ment át később Gúš xanként a köztudatba (Očir – Enxtüwšin 2004: 77, Terbiš 2008: 71).

³¹ Bergholz 1993: 56–57, Perdue 2005: 105–106.

³² Az oroszok szempontjából a kereskedelmi kapcsolatok fenntartása kiemelt jelentőségű volt, hiszen mint utaltunk rá, korábban ez nem csupán a nomádok és az oroszok közötti kereskedelem fenntartását jelentette. A fokozatosan megélénkülő orosz–kínai kereskedelem főbb útvonalai ebben az időben is Közép- és Belső-Ázsián keresztül vezettek. Amennyiben az ojrátok nem járultak volna hozzá, hogy területükön átvonuljanak a karavánok – melyeket az esetek többségében buharai közvetítők vezettek –, az igen jelentős bevételkiesést jelenthetett volna az orosz érdekeltségű közép-ázsiai kereskedők számára. Erdenibayatur már az évtized közepén is küldött követeket Moszkvába, majd 1650-ben ismét (Dalai 2006: 87).

³³ Az *Erdeni-yin erike* összesen 11 fiút említ, akik közül Sengge és Faldan anyja a torgut Yum-agas volt (Ad’aa 2006: 71).

³⁴ Ad’aa 2006: 49.

fogadták el, így hamarosan polgárháborús helyzet alakult ki az Ojrát Kánságban. Szenge 1657-re uralta ugyan a déli ojrát területeket, melyeket már apja idejében kormányzott, de vele szemben felsorakozott hét testvérének koalíciója, akik az oroszokkal határos északi területeket tartották a kezükben. Ebben a helyzetben Szenge számára kézenfekvő volt az orosz szövetség erősítése, ami olyan helyzetet teremtett, amilyenre korábban akkor volt példa, mielőtt Karakula és Erdenibátor egyesítette volna az ojrátokat. Az oroszok két egymással szemben álló nomád szövetséggel tárgyalhattak, melyekből kiválva akár az egyes kisebb kánok, előkelők is a cár fennhatósága alá vonulhattak volna. Ebben a helyzetben nemcsak Szenge, de más előkelők – így Ablai tajdzsi (mong. Ablai taiji)³⁵ – is hajlandónak mutatkoztak erre.

Szenge 1664-ben küldött diplomáciai missziót a tomszki vajdához.³⁶ Követei útján tájékoztatta az oroszokat, hogy fel kívánja újítani kapcsolatait a cári udvarral. A válasz sem váratott sokat magára. Egy évvel később a tomszki vajda üzenete nem tartalmazott semmi meglepetést – Szenge legyen a cár alattvalója, fizessen adót –, az ojrát kán reakciója azonban annál inkább érdekes. Nem vetette el kategorikusan az oroszok felvetését, csupán feltételeket szabott. 1666-ban Tomszkba visszaküldött orosz követek útján azt közölte, hogy hajlandó a cár alattvalójává válni, feltéve, ha az orosz uralkodó visszaküldi azokat az alattvalókat, akik korábban elhagyták az ojrát uralkodót.³⁷ Ismerős követelés, hasonlóval kellett szembesülnie Moszkvának a mandzsukkal folyó tárgyalások során is. Ott is majdnem kudarcot vallottak a megállapodások amiatt, hogy egy mandzsu előkelő – Gantömör – orosz területre költözött.

Az orosz–ojrát viszony azonban nem jutott közelebb a megegyezéshez.³⁸ 1666-ban a harmadik kozák küldöttség már alapvetően új helyzettel szembesült.³⁹ Mire megérkeztek az ojrát kán szállásterületére, a kánt már nem találták ott, mivel hadjáratra vonult Altan kán ellen. Egy évvel később a visszatérő ojrátok nemcsak keleti riválisuk, de a korábban Erdenibátornak adót fizető kirgiz törzsek legyőzésének és ismételt adózásra kényszerítésének hírével tértek vissza. Ezzel a győzelemmel az ojrát uralkodó olyan stabil pozíciót épített ki a maga számára, amihez már nem

³⁵ Még 1662-ben küldött követséget Moszkvába, hogy az esetleges szövetségkötés lehetőségéről tárgyaljon. Bergholz 1993: 62.

³⁶ Zlatkin 1983: 140.

³⁷ Zlatkin 1964: 214–215, Čimitdoržiev 1979: 55.

³⁸ Szenge első követeit 1665-ben küldte Moszkvába (Dalai 2006: 95).

³⁹ Dalai említi egy 1668-as esetet, amikor egy orosz követ, V. Bilin Tomszkból érkezett az ojrát udvarba, hogy a határterületről, kereskedelemről tárgyaljon (Dalai 2006: 96).

volt szüksége az orosz szövetségre, ugyanakkor az általa hódoltatott kirgizek „átállása” Moszkva érdekeit közvetlenül is sértette.⁴⁰

A hadjárat lapvetően átrendezte Belső-Ázsia hatalmi térképét. A korábban az ojrátok legjelentősebb riválisának tartott Altan kán végleg elvesztette pozícióit. A halha területen a vereség következtében teljes mértékben háttérbe szorult, olyannyira, hogy a század utolsó harmadában már sem a keleti-mongolok történetére, sem a mandzsú–mongol kapcsolatokra nem volt hatással. Helyette felemelkedtek az új halha előkelők – a Tüsijetü- (mong. tüsijetü, halha tüšee), a Dzsaszagtu- (mong. ĵasaytu, halha jasagt) és a Szecsen kán (mong. sečen qan, halha sečen xan) –, akiknek a következő évtizedekben jelentős befolyásuk volt nemcsak a mongol vidékek, de egész Belső-Ázsia területének történetére is.

A hetvenes években a kibontakozó orosz–mandzsú szembenállás a cári udvar figyelmét a távol-keleti területek felé fordította, így az ojrát kérdés fokozatosan háttérbe szorult. Nagyobb jelentősége volt annak, hogy a halha területek mongoljai mely nagyhatalom oldalára állnak, sikerül e fenntartani a kínai kereskedelmet, így az orosz–ojrát viszony a moszkvai udvar figyelmének perifériájára szorult.

1671-ben Szenge két ojrát ellenfele – Csecsen (mong. Čečen) és Dzodba bátor (mong. ĵodba bayatur) – merényletének áldozatául esett.⁴¹ A nagykán megölését követő hatalmi harc csak 1674-ben zárult le véglegesen, s Galdan nagyhatalmi ambíciói a század végére már egy alapvetően új helyzetet teremtettek a térségben.⁴²

Altan kán, illetve veresége után a halha területek ekkor kerültek az oroszok figyelmének középpontjába, hiszen már a 17. század első évtizedeiben is volt több követváltás a szibériai orosz erődök vajdái és Altan között. Ezek általában azokban az időszakokban erősödtek fel, amikor az orosz–ojrát viszonyban visszalépés történt. Mint említettük, az Altan kán inkább egy címnek, mint személynévnek tekinthető (ellentétben a 16. század második felében a déli területeken jelentős hatalmi központot létrehozó tümet uralkodóval), a halha területek nyugati részén uralkodó mongol előkelőket – dinasztiaát – jelöli az orosz forrásokban. Maga a cím is a század elején jött létre, amikor 1600-ban Soloj ubasi (mong. Šoloi ubasi) kiszakította ezt

⁴⁰ Bergholz 1993: 64.

⁴¹ Mivel Szenge szoros diplomáciai kapcsolatot tartott fenn az oroszokkal, az eseményről a krasznojarszki vajda, Szimarokov is értesült, hiszen a határ mentén élők adóztatásának kérdése még nyitott volt a két hatalom között (Ad’aa 2006: 81).

⁴² 1673–74-ben Galdan alattvalói többször is vezettek kisebb rabló portyákat az orosz–ojrát határterületek, Krasznojarszk és Jenyiszejszk ellen. A helyzet normalizálása érdekében már 1675-ben követváltás történt a két fél között (Ad’aa 2006: 94–95).

a területet a Dzsaszagtu (mong. *jasagtu*, halha *jasagt*) kán fennhatósága alól.⁴³ Végül Szenge 1667-es hadjáratáig az itt uralkodó mongol előkelők domináltak a halha területek történetében.

Az első orosz lépések a halha területek felé

Az orosz tapogatózás már a század első évtizedében megindult. Ahogyan a Belső- és Kelet-Ázsia felé indult missziókban általában, itt is a fontosabb szibériai központok (Tomszk, Tobolszk) vajdái voltak a fő közvetítők, illetve a moszkvai udvar parancsainak végrehajtói. Ebben a folyamatban az első fontosabb epizód, mely már az új orosz dinasztia uralkodása alatt történt, az 1616-ban indult orosz követjárás volt.⁴⁴ A kozákok céljai itt sem voltak mások, mint a korábban már tárgyalt mongol területeken, egy kivételtől eltekintve. Ez pedig a Kínába vezető alternatív kereskedelmi útvonal felkutatása volt. A meglehetősen bizonytalan és folyton változó orosz–ojrát kapcsolatok mellett az Altan kánok szállásterületén át vezető karavánutak stabil kapcsolatot biztosíthattak Kína és az orosz területek között. Emellett természetesen Soloj számára sem volt közömbös az oroszok állásfoglalása, hiszen – ugyanúgy, ahogyan riválisának – a közte és az ojrátok között rendszeresen kirobbanó háborúban az oroszok nem elhanyagolható szövetségesek lehettek.

Soluj Ubasi nem is habozott ezeket a lehetőségeket az orosz cár követének, Vaszilij Tyumencnek felvetni, amikor az a cár parancsára a tobolszki vajda által 1616-ban indított misszió vezetőjeként Altan kán udvarába érkezett.⁴⁵ A kán követelései egy szempontból továbbmentek minden korábbi mongol álláspontnál. Egyrészt nem zárkózott el attól, hogy valamilyen formában a cár szolgálatába szegődjön, másrészt ezért cserébe konkrét fegyveres segítséget kért. Bár ez az álláspont jóval közelebb állt az oroszok elképzeléseihez, mint a korábbi nomád válaszok, a már említett bel- és külpolitikai okokból – a lengyelek, svédek és a Krími Kánság okozta lekötöttség, a súlyos belpolitikai helyzet, a központi hatalom konszolidálására tett erőfeszítések – nem tették lehetővé, hogy az orosz követ azonnal igent mondjon a kérésre. Javaslatára Soloj ubasi elküldte vele saját embereit Moszkvába, ahol előadhatták kérésüket. A mongolok 1617-ben meg is érkeztek az orosz fővárosba.⁴⁶ A cár fogadta őket,

⁴³ Bergholz 1993: 81–84, Čimitdoržiev 1979: 31–32.

⁴⁴ Nem csak az ojrát, de az Altan kánok területére is (Ĵamsran 2004: 151).

⁴⁵ Bergholz 1993: 85.

⁴⁶ Šastina, 1957: 25–26, Bergholz 1993: 88.

de az audiencián két meglepetés is érte az oroszokat. Egyrészt kiderült, hogy a mongolok valójában két egyenlő fél szerződéséről beszéltek, ahol mindketten a másik segítségére lehetnek egy harmadik ellenséggel szemben. A másik maga az Altan által írt levél volt. Mivel ekkor már számos mongolul értő és beszélő alattvalója volt az orosz cárnak, a kommunikáció a két fél között zökkenőmentesen zajlott. Ebben az esetben azonban a követek egy írott levelet is magukkal hoztak, amellyel az oroszok nem tudtak mit kezdeni. Hasonló történt, mint ami a kínai–orosz kapcsolatok kezdetén, 1619-ben a Ming császár által küldött levéllel. Nem volt senki az udvar szolgálatában, aki képes lett volna az írott mongol szöveg elolvasására.⁴⁷A követség azonban mégsem maradt teljesen eredmény nélküli az oroszok számára. A hazájukba visszatérő mongolok segítették Iván Petlint Kínába vezető útja során.

Az epizód, amely végül Altan kán és Moszkva elhidegülését hozta, közvetve szintén e kínai misszióhoz kapcsolódik. Petlin Pekingből hazatérve Altan szállásterületén keresztül utazott vissza. Ez jó alkalmat adott a mongol előkelőnek arra, hogy saját követeit Moszkvába küldje. A kán képviselője, Tarkan láma, társaival csatlakozott is a küldöttséghez, s Tobolszkot érintve hamarosan megérkeztek az orosz fővárosba. Itt a láma nyilatkozatai és az arra adott orosz válaszok szertefoszlatták mindkét fél reményeit arra vonatkozóan, hogy korábbi elképzeléseik alapján sikerül kapcsolataikat tovább fejleszteni.⁴⁸

A mongol követség vezetője kijelentette, hogy Altan kán nem lesz hajlandó az oroszok feltételeivel hűséget fogadni a cárnak, és nem fog adót fizetni úgy, ahogyan azt a bojárok az udvar alattvalójától elvárják. Ugyanakkor a korábbi követváltásra hivatkozva felszólította a cárt arra, hogy a jelentősebb szibériai központokban állomásozó kozákok bevonásával adjon katonai segítséget Altannak a nyugati-mongolok ellen, és küldjön tűzfegyvereket, illetve kiképzőket, akik megtanítják ezek használatát.

A követeléseket nyilvánvalóan arra az álláspontra alapozta, ami a mongolok hozzáállását minden körülmények között jellemezte: ők egyenrangúnak tartották magukat az orosz cárral, a szövetséget csak így voltak hajlandók megkötni. A cár azonban ezt nem fogadta el, így az orosz válasz sem hozott meglepetést. 1633-ban Ja. E. Tuhacsevszkijt és D. Agarkovot Moszkva azzal a paranccsal küldte Altan udvarába, hogy vegyék rá a mongol uralkodót arra, hogy csatlakozzon Mihail Fedorovics alattvalóinak táborához.⁴⁹

⁴⁷ Bergholz 1993: 89, hivatkozik rá Šastina 1957: 25–26.

⁴⁸ Slesarčuk – Gol'man – Gataullina 1959: 100.

⁴⁹ Slesarčuk – Gol'man – Gataullina 1959: 191–192.

Nagyságos cár urunk, a hatalmas Mihail Federovics cár kegyeskedett óvó keze alá fogadni Altan cárt, testvéreit, gyermekeit, unokáit is az egész ordájával együtt.. De nem kell szibériai földekre jönniük, hanem fizessenek adót az egész orda nevében, és maradjanak meg szállásaikon.

És utasítja őt a nagyságos cár, hogy tegye le esküjét, és az ezt igazoló, aláírt iratot küldje Moszkvába egyenesen. Nyomatékosan kéri a nagyságos cár, hogy Altan kán tegye meg az esküt a maga, az ivadékai, egész népe és az egész orda nevében, és tegye meg ezt az esküt a *Koránra*.⁵⁰ Esküdjön meg, hogy az orosz cár ivadékait, leszármazottjait, az orosz földesurakat szolgálni fogják, és szolgaságukból évszázadok múlva sem lépnek el, szolgálni fogják az uralkodót, és jót cselekednek felé. A kirgiz és más népektől adót nem szednek, háborút ellenük maga Altan cár és ivadéka, de egész népe és ordája sem visel, hanem az egész birodalom egységességét megőrizni kötelességük. Ahol Altan cárnak meghatározza az uralkodó, ott fognak szolgálni az unokái, egész nemzete és ordája, és az árulástól tartózkodni [kötelességük], és ahol árulás üti fel a fejét, ott közbelépnek. Altan kánnak, egész nemzetségének, népének és ordájának pedig kötelessége az árulástól megtartania magát és az [orosz] nemzetet is.

Altan két évvel később küldött követséget az orosz uralkodóhoz. A szóhasználat ugyan arra enged következtetni, hogy a mongol kán elfogadja a cár fennhatóságát, ez azonban pusztán formalitás. Altan egyetlen célja az volt, hogy sikerüljön kicsikarnia az oroszok segítségét egy ojrátok elleni hadjáratához.

Én pediglen, Erden Altan cár, a egész ulusszal együtt egészséges vagyok. Küldöm a levelemet neked, és erősen bízom Benned, és hálás vagyok, hogy az én követeim és a Te követeid váltják egymást megszakítások nélkül, és hogy közöttünk háborúra még soha nem került sor.

Arról írok Neked, nagyságos uralkodó, és meghajlásomat küldöm, hogy ránk nem barátok jönnek, embereiddel segíteni [kellene nekünk]. És ha neked nagyságos uralkodó nehéz időkbén igaz emberek kellene [majd], ott lesznek a mi hű embereink, és erősen megtartunk téged.

Azonban – ragaszkodva a korábbi álláspontjához – a moszkvai udvar bármilyen segítséget ahhoz kötött, hogy Altan hajlandó elismerni maga felett a cár

⁵⁰ Az oroszok valószínűleg nem voltak azzal tisztában, hogy Altan buddhista.

fennhatóságát. Ráadásul a cár kijelentette, hogy az ojrátok birodalma alattvalói, így ellenük hadjáratban nem kíván segítséget nyújtani.⁵¹

A határozott mongol állásfoglalás azonban késett, így az Altan és az oroszok közötti kapcsolat gyakorlatilag megszakadt. A következő évtizedben a kán már ismét az ojrátok elleni háborúval volt elfoglalva, az oroszok pedig keletebbre tekintettek, és soha később nem indítottak karavánokat Kína felé a Petlin által felderített útvonalon. Az 1640-es években Erdenibátor átvette az irányítást a mongolok lakta területek nyugati részén, legyőzte Altant, ezzel párhuzamosan az oroszok pedig immár a Bajkál környéki, illetve az azon túli területek felé fordultak, s mongol kapcsolataikat már a burjátok, illetve a halha területek iránti érdeklődésük irányította.

Oroszok a keleti-mongol területeken

A burjátok a sztyeppe és a tajga határán éltek a Bajkál-tó környékén.⁵² A kozákok keleti előretörésük korai szakaszában, már a 17. század első évtizedének végén tudtak az itt élőkről, hiszen a Tomszkból kiinduló kozák felderítők nem sokkal a Jenyiszej elérése, illetve Jenyiszejszk megalapítása (1609) után fontos információkat szereztek az itt talált kirgizektől arról, hogy tőlük keletre egy jelentősebb mongol törzs él, melynek területe gazdag, és adót fizet a keleti-mongoloknak.⁵³

Az Angara környékének felderítése csak az 1620-as években kezdődött. 1626-ban Makszim Perfilijev vezetésével indult egy kozák különítmény a terület feltérképezésére és az adók beszedésére. A burjátok azonban nem fogadták tárt karokkal az oroszokat, megtagadták az adófizetést, és egy kisebb összecsapásban meg is sebesítették Perfilijevet.⁵⁴ Egy évvel később a jenyiszejszki vajda áadta

⁵¹ Bergholz 1993: 95, idézi Demidova – Mjasnikov 1966: 29.

⁵² A burjátokról az első említés *A mongolok tükös történetében* található, amikor Dzsinsiz első fia, Dzsocsi 1207-ben hódoltatta a központtól északra eső területeket. Ettől a pillanattól kezdve a burjátok a Nagy Mongol Birodalom, később a központi területen uralkodó északi Yuan-dinasztia (1271–1368), majd a halhák adófizetői voltak. A korábban állattenyésztéssel foglalkozó nomádok jól alkalmazkodtak a tajgai övezethez, így fokozatosan halászattal, vadászattal kiegészített életmódot alakítottak ki. Jelenleg az orosz föderációban a Bajkál-tó környékén, Mongólia északkeleti területén, illetve a kínai Belső-Mongol Autonóm Terület északi részén élnek (Ligeti 2004: 91–92).

⁵³ Forsyth 1992: 87.

⁵⁴ Bergholz 1993: 99.

a felderítő irányítását Peter Beketovnak,⁵⁵ aki több ígéretes ezüstlelőhelyet is felfedezett. Ezzel a burjátok szoros kapcsolatba kerültek a kelet felé előretörő kozákokkal. A kapcsolatfelvétel mindkét fél számára kecsegtetett előnyökkel. Az oroszok egyrészt az adóbevételek növelése, a jelentős érclelőhelyek miatt érdeklődtek a terület iránt, illetve azért, mert itt, illetve a halha területeken át lehetőség mutatkozott egy esetleges Kína felé vezető harmadik kereskedelmi út felderítésére is.

A burjátok számára két okból volt érdekes a kozákok megjelenése. Az egyik az, hogy a kozákokkal való együttműködés kiépítése elviekben lehetőséget adott számukra ahhoz, hogy kivonhassák magukat a halháknek történő adófizetés kötelezettsége alól. Mint korábban említettük, a burjátok már a 13. század eleje óta általában egy másik törzs vagy törzsszövetség adófizetői voltak. Ez nem változott a 15–17. század mozgalmas időszakában sem, ahol vagy Altan kán, vagy a halhák kényszerítették őket fennhatóságuk alá. A nyugati hatalom megjelenésével azonban elvileg lehetőség nyílt az ebből való kiszakadásra.⁵⁶ Másrészt a burjátok gazdaságában a kereskedelem mindig is komoly szerepet játszott, mivel a sztyeppe és a tajgaövezet határán ők részt vehettek nemcsak a két terület között hagyományosan működő cserekereskedelem bonyolításában, de akár a Kínába irányuló kereskedelemben is.⁵⁷

A 17. század első felében azonban a Ming-dinasztia már nem volt képes arra, hogy támogassa a korábban jól működő nyugati kereskedelmi utakat, a kirobbanó ojrát–keleti-mongol ellentét és háború pedig szintén nem kedvezett a térségben folyó kereskedelemnek. Ennek köszönhetően a burjátok elvesztették korábbi kedvező pozíciójukat, kiszorultak a kelet-nyugati kereskedelemből, így az oroszok megjelenése a térségben e probléma megoldására is lehetőséget teremthetett. Ebben a tekintetben az oroszok és a burjátok elképzelései egyeztek, így több burját előkelő is üdvözölte a kozákok megjelenését. A végeredmény azonban közel sem az volt, amit vártak.

Az oroszok a burjátok vonatkozásában sokkal elszántabbak voltak, mint más mongolokkal szemben. Jól érzékelték, hogy ez a viszonylag szeparált mongol

⁵⁵ Forsyth 1992: 89.

⁵⁶ A burjátok történetéhez fontos adalék Toyin güsi munkája, a *Buriyad toyin güsi-yin aq-a degüü yurban-dur irege edüi čay-un bayidal-un duridqal orusibai* (Gerelbadrax 2006), amely Ökin tajji történeti szerepét mutatja be. A történet szerint még a Dolön nür-i kurultáj után is voltak mongolok, akik a Bajkál vidékére költöztek, tiltakozva a halha területen kialakult helyzet ellen.

⁵⁷ Nurhači is jelentős hasznot húzott a hasonló kereskedelmi forgalomból, mely a tajgából Kína felé áramlott.

közösség nem tartozik egyik jelentősebb törzsszövetséghez sem, meglehetősen a perifériára szorult, így nincs támogatója egy esetleges kozák támadással szemben. Mint korábban már említettük, a térségben állomásozó kozákok létszáma arra semmiképp sem volt elegendő, hogy akár a mongolokkal, akár a mandzsukkal komoly eséllyel felvehessék a versenyt, a tűzfegyverek monopóliuma és szervezetségük azonban a burjátokkal szemben jó esélyeket biztosítottak nekik. Ugyanakkor a mongol területek széttagoltsága, belső konfliktusaik azt is valószínűsítették, hogy korábbi uraik sem fognak jelentősen tiltakozni, ha a burjátok adóikat új uraknak fizetik.

Az első kapcsolatfelvétel utáni évtizedben nem volt semmilyen jelentősebb konfliktus a két fél között. A harmincas évek elejére a helyzet azonban gyökeresen megváltozott. Az első alkalommal, amikor a burját adók elmaradtak, az oroszok brutális megtorlással válaszoltak. A burjátok azonnal az oroszok ellen fordultak, s 1634-ben felgyújtották a Bratszkij erődöt.⁵⁸ Az orosz válasz sem váratott sokáig magára. Kihhasználva fegyveres fölényüket és ellenfelük szervezetlenségét, megkezdték az ellenállás felszámolását. A következő húsz évben sikeresen stabilizálták fennhatóságukat a Bajkál környéki területen.⁵⁹ 1652-ben Jakob Pokapov vezetésével megalapították Irkutszk erődjét, melynek feladata a terület aran-kereskedelmének bonyolítása, illetve a burjátok feletti fennhatóság fenntartása, az adók beszedése volt.⁶⁰ A burjátoknak nem volt esélyük a kozákokkal szemben,⁶¹ így sokan inkább az elköltözést választották. Délre vonultak, és a halha mongolok támogatását kérték. Önként vállalták, hogy korábbi feljebbvalóik fennhatóságáa alá tartoznak.

Az oroszok sikeresen stabilizálták hatalmukat a Bajkál-tó körül, s a burjátok túlnyomó többsége a cári Oroszország és utódállamai fennhatósága alatt maradt. A kozákok lépései azonban más következménnyel is jártak. A burjátok délre költözése és a halha mongoloktól való segítségkérés kapcsolatot generált az oroszok és a központi mongol területen élő mongol népesség között. Ezzel az oroszok szibériai terjeszkedésük során felvették a kapcsolatot a legkeletibb mongol csoporttal is. Megismerkedtek az utolsó jelentős mongol hatalmi központtal, a mai Mongólia területén élő és a mai mongol lakosság túlnyomó többségét alkotó halha mongolokkal is, akik ekkor még őrizték függetlenségüket.

⁵⁸ Forsyth 1992: 91.

⁵⁹ Bergholz 1993: 102.

⁶⁰ A város később a térség központjává vált, 1686-ban megkapta a hivatalos városi jogokat. Az első útvonalat 1760-ban építették ki a városon keresztül, így a Kínából érkező áruk (például tea, selyem, de arany és gyémánt is) Irkutszkon keresztül folytatták útjukat nyugat felé. A Sziperanszkij-reformok idején vált a kelet-szibériai terület adminisztratív központjává.

⁶¹ Az 1641–44 között zajlott összecsapásokban ugyan ehírt és bulagat törzsek elértek kisebb győzelmeket, de ez a végeredményt nem befolyásolta (Forsyth 1992: 91).

Bár már a mandzsuk felemelkedésének kezdeti szakaszában is felvették a kapcsolatot az új kelet-ázsiai hatalommal, a 17. század közepéig sikeresen megőrizték önállóságukat vele szemben. A mandzsuk déli irányú előretörésük során 1636-ban – kevesebb mint egy évtizeddel az orosz–halha kapcsolatfelvétel előtt⁶² – hódoltatták a déli-mongol területeket, így ekkor már csupán a Góbi természetes határvonala választotta el őket a központi vagy halha mongol területektől. Ennek következtében a század negyvenes éveiben az orosz kozákok katonai aktivitása a Bajkál térségében – bár a burjátok vesztét okozta – kapóra jött a halháknek. Úgy tűnt, megfelelő hatalmi ellensúlyt képezhetnek a déli mandzsu előretöréssel szemben. A mongol kánok nem is gondolhatták, hogy ezzel egy egészen a 20. század közepéig tartó hatalmi játszma vette kezdetét, melynek célja a központi mongol területek feletti politikai befolyás megszerzése volt. Az 1640-es években a halháknek csak az tűnt fel, hogy északi határaikon egy tűzfegyverekkel rendelkező agilis, de érdeklődő és talán megegyezésre szorítható hatalom jelent meg. Ugyanakkor a halhák jóval kevésbé voltak kiszolgáltatott helyzetben, mint a burjátok. Nemcsak lélekszámukat tekintve alkottak erősebb csoportot, de épp a kozákok megjelenésével egy időben kezdett kialakulni – köszönhetően például az Altan kán vereségének az északnyugati területeken – egy viszonylag stabil hatalmi rendszer. Ebben a halha területek három jelentős kánságra voltak oszthatóak, s ez a rendszer gyakorlatilag a mandzsu fennhatóság kialakulásáig (a mandzsu közigazgatási rendszer bevezetéséig) fenn is maradt. A legnyugatibb területen a Dzsaszagtu kán (mong. *jasaytu qan*, halha *jasagt xan*), tőle keletre a Tüsijetü kán (mong. *tüsiyetü qan*, halha *tüšeet xan*), végül legkeletebbre a Szecsen kán (mong. *sečen qan*, halha *secen xan*) uralkodott. Végül ő volt az első, aki az oroszokkal felvette a diplomáciai kapcsolatot.

1643-ban Jenyiszejszk vajdája Kurbat Ivanov vezetésével egy kozák különítményt küldött, hogy gyűjtsék be a Bajkál környéki területek adóit. Ők számoltak be először arról, hogy az őslakosok azt állították, délre tőlük gazdag vidék található, melynek lakói bővelkednek aranyban és ezüstben. Több se kellett a prédára éhes kozákoknak ahhoz, hogy újabb expedíciót küldjenek. Az egy évvel később induló, csaknem 100 fős felderítő csapatot már Vaszilij Kolesznyikov vezette. A Szelenga-folyó mentén közelítette meg a központi mongol területeket, s a Bajkál partján erődöt is emelt, hogy a kutatás háttorszáját biztosítsa. Az építkezés közben kiküldött csoportok egyike volt végül az, amely először találkozott halha mongol alattvalókkal.⁶³

⁶² Jamsran 2004: 152–153.

⁶³ Bergholz 1993: 105.

1646-ban a K. Moszkvityin által vezetett kozákok találkoztak Turugtáj-tabunnal⁶⁴ (halha Turugtaji tabun), aki a Szecsen kán alattvalójának vallotta magát. Ő felvilágosította a kozákokat arról, hogy a halha területen található nemesfémbányákról szóló információik tévesek, ezek a tárgyak elsősorban a kínai kereskedelem révén érkeztek a területre.⁶⁵ Ez mégsem szegte kedvét az oroszoknak, akik találkozni kívántak a mongol kánnal. Moszkvityin és követőinek egy része végül Turugtáj kíséretében az Orhon-folyónál felkereste a Szecsen kán táborát. A mongol előkelő sokkal felkészültebb volt, mint azt sejteni lehetett. A halhák már korábban is kaptak híreket – részben más mongoloktól, részben a Kínába tartó muszlim kereskedőktől – az oroszokról, így a Szecsen kánt nem érte felkészületlenül a látogatás, a korábban már említett mandzsukkal szembeni terve miatt érdeklődéssel fogadta a kozákokat. Ekkor még nem történtek jelentős tárgyalások. Az orosz területre visszatérő kozákok beszámoltak tapasztalataikról – kissé ferdítve azokat, mintha a cár alattvalói sorába vágyó mongolokkal találkoztak volna –, így a jenyiszejszki vajda már egy év múlva újabb expedíciót küldött. Az ezt vezető Iván Pohabov feladatai megegyeztek az alapvető orosz célokkal: a Bajkál környéki területeken a fennhatóság megőrzése, új jövedelmek – arany, ezüst – megszerzése, a Kínába vezető kereskedelmi út felderítése. Főleg e két utóbbi ösztönözte Pohabovot arra, hogy jelentős missziót küldjön a Szecsen kánhoz. A hozzá érkező kozákoknak a kán megismételte, hogy nem rendelkezik aranyjövedelmekkel, nincsenek bányák a területén.⁶⁶ A Kínába induló orosz expedíció támogatását pedig határozottan elutasította, mondván, hogy a Pekingbe vezető út nagyon nehéz, a Góbin keresztül vezet, s amíg az oroszok nem rendelkeznek hivatalos meghívóval a mandzsu udvartól, ne is számítsanak arra, hogy fogadják őket. A kozákok kérésének visszautasításával azonban a mongol előkelő nem akarta megszakítani a kapcsolatokat, sőt kijelentette, hogy szívesen küld követeket a cári udvarba, hogy a kérdéseket tisztázzák.⁶⁷

⁶⁴ Čimitdoržiev 1979: 71.

⁶⁵ Ez nyilvánvalóan igaz is volt. A huszadik század második fele előtt nem ismerték azokat a jelentős nemesfémlelőhelyeket, melyek birtoklásáért olyan nagy csata dúlt a 20. század utolsó évtizedeiben a rendszerváltás utáni Mongóliában.

⁶⁶ Ĵamsran 2004: 154.

⁶⁷ Forsyth 1992: 95.

Az első halha követek a cári udvarban

A mongol követek, akik az első halha missziót alkották Moszkvában, 1649 januárjában meg is érkeztek az orosz fővárosba, ahol a cár és az udvar hivatalosan is fogadta őket.⁶⁸ A tárgyalások leginkább a kereskedelmi kapcsolatok bővítéséről szóltak, hiszen ebben az időben mind a mongol területek hangulatát meghatározó ojrát–keleti-mongol szembenállás, mind a Kínában bekövetkezett dinasztiaaváltás negatívan befolyásolta az ázsiai kereskedelmet. A felek megállapodtak arról, hogy a körülmények rendeződésével számítanak egymás támogatására. A találkozó másik (és talán fontosabb) következménye az volt, hogy a visszatérő mongolokkal az orosz cár is elküldte követeit a Szecszen kánhoz. A követek így nem csupán egy szibériai vajda képviselőjében érkeztek a mongol udvarba, hanem közvetlen parancsok alapján képviselték az orosz uralkodót. Feladatuk két alapvető kérdés tisztázása volt. Egyrészt biztosítaniuk kellett a halhákat arra vonatkozóan, hogy északi határaikon a burjátok elleni megtorló akciók nem veszélyeztetik a halha érdekeket, másrészt – a refrénszerűen visszatérő orosz elképzelésnek megfelelően – meg kellett tudniuk, hogy a Szecszen kán hajlandó-e csatlakozni az orosz érdekszférához. Ugyanakkor az oroszok kereskedelmi terveit is megkívánták a gyümölcsöző kapcsolatok kiépítését, hiszen ekkorra körvonalazódott, hogy a halha területek jó alternatívát nyújthatnak a Közép-Ázsián és az ojrát területeken keresztül bonyolított kínai kereskedelemmel szemben, és jelentősen lerövidíthetik a karavánutakat az új szibériai orosz városok, illetve Peking között.

Az orosz küldöttséget azonban nem kísérte szerencse. Egyrészt el kellett szenvedniük a Szecszen kánnal ellenséges mongolok támadását, másrészt 1650-ben, amikor megérkeztek a káni központba, tudomást szereztek arról, hogy a mongol előkelő meghalt. Mivel az új uralkodó kijelentette, hogy kánságát függetlennek tekinti minden külső hatalomtól, legyen az orosz, mandzsu vagy mongol, a küldöttség nem tehetett mást, mint hogy dolgavégezetlenül visszafordult.

⁶⁸ Šastina 1957: 71–72.

A burját területek

A 17. század második fele már jóval mozgalmasabb időszak volt a két fél kapcsolatában. Az oroszok stabilizálni kívánták fennhatóságukat a Bajkál délkeleti régiójában is, így rendszeres expedíciókat indítottak a Szelenga területére is. Ezek központja – csakúgy, mint az Amur környéki területekre vezetett kozák misszióké – Jenyiszejszk volt. A folyamatos jelenlét biztosítására azonban a Szelenga vidékén is erődítéseket kellett építeni. Ezek közül az egyik az 1650-es évek közepén felderített kisebb erődítés volt. Ez lett az alapja Szelenginszk erődjének, melyet a jenyiszejszki vajda parancsára 1666-ban jelentősen megerősítettek. Ez az erőd, illetve a szintén 1666-ban alapított Ulan-Ude⁶⁹ lett a szelengai területre vezetett adóbehajtó expedíciók kiindulópontja és az orosz fennhatóság központja a területen.

Az 1660-as évekre a burját-mongolok feletti orosz befolyás konszolidálódott, a kozákok jelenléte és korábbi fegyveres rajtaütéseik azonban újabb konfliktust eredményeztek.⁷⁰ A szelengei burjátok ugyanis hagyományosan a halha Tüsjetü kánnak fizettek adót, így az oroszok megjelenése, illetve a burját adók behajtása sértette a halha előkelő érdekeit. Ezzel az oroszok gyakorlatilag a legnagyobb hatalommal rendelkező halha előkelővel találták magukat szemben, aki nemcsak a mai Mongólia központi területe feletti fennhatóságot birtokolta, de ebben az időben a három halha kán közül kétségkívül a legjelentősebb befolyással is rendelkezett.⁷¹ Ezt a pozíciót két fontos körülménynek is köszönhette. Az egyik a később tárgyalt halha belháborúban játszott szerepe, illetve az ennek köszönhetően kialakult mandzsú orientáció volt. Alig egy évvel a Szelenga melletti orosz erődök megépítése előtt ugyanis a Tüsjetü kán kapcsolatra lépett a mandzsú uralkodóval. Ez a formálódó szövetség egyfajta előnyt jelentett számára, annál is inkább, mivel század hatvanas éveire már a kozákok, illetve Moszkva számára is körvonalazódhatott, mit is jelent a mandzsú katonai potenciál.

⁶⁹ Orosz neve előbb Uniskoje volt, majd 1735 körül kezdték Udinsknak nevezni. 1775-ben kapott városi státuszt. Később nevét Verhneudiskra változtatták, ezt őrizte 1936-os ismételt átnevezéséig.

⁷⁰ A helyzetet bonyolította, hogy a halha területek kánjai sem értettek egyet a burját adók beszedésének kérdésében (Forsyth 1992: 97).

⁷¹ Az oroszok az 1660-as években a keleti-mongol területek belháborúiba is majdnem belekeveredtek. 1665 novemberében Altan Lubsang kán a Tüsjetü kán Jaqundorji ellen kért segítséget Alekszei Mihajlovics cártól, és tisztelete jeléül azt a „kilenc fehér” ajándékot küldte az orosz uralkodóknak, ami a mandzsúkkal szembeni hagyományos adóvá vált a 17. században a halha területeken (Slesarčuk 1996: 121–122).

Másrészt a halha területeken ekkor formálódó buddhista egyház befolyása is a kánt támogatta. Még 1639-ben a halha mongol előkelők az akkori Tüsijetü kán fiát emelték a mongol főláma pozíciójába. 1666-ban az akkor már a dalai láma által is hivatalosan elismert egyházfő az akkori Tüsijetü kán fivére volt, aki politikai befolyását nemcsak a halha belpolitikában, de később a nemzetközi porondon az oroszokkal szemben is kamatoztatta.

A halha előkelő így jóval kedvezőbb helyzetből tárgyalhatott az oroszokkal, mint azt korábban akár az Altan kánok, akár a Szecsen kán is tehették. Már 1666-ban küldött egy hivatalos követséget a cári udvarba. Mivel ez nem ért célba, egy évvel később megismételte. 1667 januárjában a mongol követek meg is érkeztek Moszkvába.⁷² A követek közölték a cárral, hogy a mongolok hagyományosan a saját fennhatóságuk alá tartozó területnek tekintik a Szelenga vidékét, így kérték az uralkodót, hogy szüntesse be a terület adóztatását, illetve rombolja le a területen található kozák erődöket. A felszólítás hangvétele eltért a korábbi mongol követségek megnyilatkozásaitól. Sokkal határozottabban jelezte a mongol követeléseket, bár kétségtelenül nem járt sikerrel. Az oroszok nem voltak hajlandók lemondani a területről, ráadásul a kán több alávetettje inkább a kozákok oldalára állt.⁷³

Ezzel természetesen nem zárult le a kérdés. A helyzet meglehetősen kiélezetté vált, amit az is súlyosbított, hogy a század hetvenes éveiben az Amur vidékén is jelentős konfliktusba kerültek az oroszok. Mint korábban már említettük, itt a század második felében már heves összecsapásokra került sor a mandzsukkal szemben, s úgy tűnt, az oroszok ott is inkább defenzívába szorultak. 1668-ban a mongol kán meghalt. Fia és örököse azt javasolta az irkutszki vajdának, hogy mindkét fél, mind az oroszok, mind a halhák adóztassák a burjátokat,⁷⁴ ami meglehetősen sajátos rendezése lett volna a kérdésnek. A következő években Irkutszk vajdája nem volt hajlandó együttműködni ebben a kérdésben, azt javasolta a halháknek, hogy inkább ők maguk váljanak a cár alattvalóivá. Válaszul a halhák az 1670-es években többször is rablóhadjáratot vezettek a szelengai területre. Ezt a feszült helyzetet később a mandzsuk is kihasználták, amikor az oroszokkal szembeni tárgyalási pozícióikat úgy próbálták javítani, hogy

⁷² Bergholz 1993: 114.

⁷³ Az orosz udvar 1667-ben kapott tájékoztatást Dasi qunytaiji halha előkelővel kapcsolatban arról, hogy amennyiben Lubsang támadásaival szemben segítik őket, van lehetősége annak, hogy csatlakozzanak a cár alattvalóihoz. Ez is megerősítette az orosz elhatározását, hogy nem engednek a burjátokkal kapcsolatos vitában (Slesarčuk 1996: 168–169).

⁷⁴ Bergholz 1993: 114.

nemcsak saját fegyveres erőfölényüket biztosították az amuri területen, de ösztönözték a halhák betöréseit is a Bajkál környékére.

A század utolsó harmadában megerősödő mandzsu diplomáciai – és katonai – expanzió nemcsak a távol-keleti területeken korlátozta a kozákok mozgásterét. A halha kánokkal bonyolított sikertelen követváltások következtében az oroszok elvesztették annak lehetőségét, hogy jelentősebb befolyásra tegyenek szert a központi mongol területeken.⁷⁵ Bár a nyolcvanas években a Nyercsinszki szerződés (1689) létrejöttét megelőző diplomáciai offenzívában F. A. Golovin megpróbált kapcsolatot létesíteni a halha mongol egyházfővel, ez a próbálkozás sem járt sikerrel.⁷⁶ A mongol főláma kezdetektől fogva inkább a déli orientációt támogatta, így a halhák az orosz–mandzsu konfliktusban is a Qing-dinasztia (1644–1911) mellé álltak. Bár a Nyercsinszki szerződés garantálta az oroszok jogait a Bajkál környezetében, s így megőrizhették fennhatóságukat a burjátok felett, az a tervük nem vált valóra, hogy a halha területeken keresztül egy oroszok által kontrollált kereskedelmi útvonalon bonyolítsák a Kínába irányuló kereskedelmet. 1689 után az orosz kormányzat kiszorult a központi mongol területekről, s bár sohasem mondott le arról, hogy a mongolok felett befolyást szerezzen, erre több mint kétszáz évet várnia kellett.

⁷⁵ Voltak kisebb halha előkelők (lámák is), akik szívesebben gondoltak egy orosz, mint egy mandzsu szövetségre. A halha *Gegen xutagt* a krasznojarszki kormányzásában például 1678-ban elismerte maga felett Fjodor Alekszejevics cár fennhatóságát (Slesarčuk 1996: 320).

⁷⁶ *Očir* 2004: 119.

Hivatkozott szakirodalom

- Ad'šaa, Š. 2006. *Galdan bošigt*. Ulānbātar.
- Bergholz, F. B. 1993. *The Partition of the Steppe*. New York: Peter Lang Publishing Inc.
- Birtalan, Á. – Rákos, A. 2002. *Kalmüök. Egy európai mongol nép*. Budapest: Terebess Kiadó.
- Čimitdoržiev, Š. B. 1979. *Vzaimootnošenija Mongolii i Rossii v XVII–XVIII. vv.* Moskva: Institut Obščestvennyh Nauk.
- Dalai, Č. 2006. *Oirad mongoliin tüüx* (Az ojrát mongolok története). Ulaanbaatar.
- Demidova, N. F. – Mjasnikov, V. S. (szerk.) 1966. *Pervyje russkie diplomaty v Kitaje*. Moskva: Nauka.
- Forsyth, J. 1992. *A History of Peoples of Siberia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerelbadrax, Ĵ. (translit.) 2006. *Toyin güsi: Buriyan toyin güsi-yin aq-a degiüü yurban-dur irege edüi čay-un bayidal-un duridqal orusibai* (Toyin güsi három testvérének elmélkedése a jövőről). Ulaanbaatar.
- Halperin, Ch. J. 1987. *Russia and the Golden Horde: the Mongol Impact on Medieval Russian History*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ĵamsran, L. (szerk.) 2004. *Mongol ulsiin tüüx III.* (Mongólia története III.). Ulaanbaatar.
- Khodarkovsky, M. 1992. *Where Two Worlds Met. The Russian State and the Kalmyk Nomads, 1600–1771*. Ithaca – London: Cornell University Press.
- Ligeti Lajos (ford.) 2004. *A mongolok titkos története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Mészáros Csaba 2013. *Tekintély és bizalom. Kultúra és társadalom két szibériai faluközösségben*. Budapest: PTKNéprajz – Kulturális Antropológiai Tanszék, MTA BTA Néprajztudományi Intézet, L'Harmattan kiadó.
- Očir, A. – Enxtüwšin, B. (szerk.) 2004. *Mongol ulsiin tüüx. IV* (Mongólia története IV.). Ulaanbaatar.

- Perdue, Peter. C. 2005. *China Marches West. The Qing Conquest of Central Eurasia*. Cambridge – London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Šastina, N. P. 1957. *Russko-mongol'skie posolskie otnošenija XVII. veka*. Moskva: Izdatel'stvo vostočnoj literatury.
- Serruys, H. 1975. „Sino-Mongolian Trade during the Ming.” *Journal of Asian History* 9.1: 8–37.
- Slesarčuk, G. I. (szerk.) 1996. *Russko-mongol'skie otnošenija 1654–1685*. Moskva: Izdatel'stvo vostočnoj literatury.
- Slesarčuk, G. I. – Gol'man, M. I. – Gataullina, L. M. (szerk.) 1959. *Russko-mongol'skije otnošenija 1607–1636*. Moskva: Izdatel'stvo vostočnoj literatury.
- Szili Sándor 2005. *Szibéria birtokbavételének koncepciói az orosz és a szovjet történetírásban*. Budapest: Magyar Ruszisztikai Intézet.
- Terbiš, L. 2008. *Oiradiin burxanii šašinii towč tüüx* (Az ojrát buddhizmus rövid története). Ulaanbaatar.
- Vásáry István 1986. *Az Arany Horda*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Vásáry István 2003. *A régi Belső-Ázsia története*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Zlatkin, I. Ja. 1983. *Istorija Džungarskogo hanstva*. Moskva: Nauka.